

MARINA RADČENKO

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

SEMANTIČKA ADAPTACIJA RUSKIH POSUĐENICA U HRVATSKOM JEZIKU OD 1945. DO 2000. GODINE

U radu se analizira proces semantičke adaptacije ruskih leksema u hrvatskom jeziku nakon Drugog svjetskog rata. Na temelju suvremene teorije jezika u kontaktu raščlanjuju se primarne i sekundarne promjene značenja ruskih posuđenica u hrvatskom jeziku. U fazi primarne adaptacije značenje riječi ruskoga podrijetla može ostati nepromijenjeno (nulta semantička ekstenzija), može se smanjiti njegov broj i može se suziti njegovo značenjsko polje. U fazi sekundarne adaptacije dolazi do proširenja značenja ruske posuđenice u broju ili u polju značenja, te do promjena vezanih uz elipsu i pejorizaciju.

KLJUČNE RIJEČI: *hrvatski jezik, leksem, rusizam, posuđenica, semantička adaptacija*

UVOD

Intenzivno posuđivanje iz ruskoga u hrvatski jezik počinje u zadnjoj trećini 19. stoljeća (Samardžija 1998: 137). Hrvatski rusizmi u pravilu nastaju kao rezultat posrednih jezičnih dodira. Tomo Maretić u svom članku o riječima ruskoga i češkoga podrijetla u hrvatskom jeziku ističe da se preuzimanje ruskih riječi u hrvatski odvijalo uglavnom preko pisanih izvora (rječnika, knjiga i sl.), dok je posuđivanje, primjerice, iz turskog, talijanskog i mađarskog jezika u većini slučajeva posljedica neposrednih kontakata govornika. Mnoge su ruske riječi došle u hrvatski jezik preko srpskoga, "neposredno uzete...iz srpskih pisaca, koji su bili udomili mnoštvo ruskih riječi već prije hrvatskoga preporoda" (Maretić 1892: 71).¹ Prema Maretiću iz ruskoga je jezika preuzeto oko 130 riječi,² s time

¹ Utjecaj ruskoga jezika na srpski bio je u određenim društveno-povijesnim okolnostima dosta jak, i to ponajprije zbog političkih i vjerskih razloga: "Invazija ruskih riječi i izraza ušla je u jezik srpske književnosti u 18. stoljeću, kad su vojvođanski Srbi zatražili od ruskih državnih i vjerskih vlasti, da im pošalju svoje učitelje i svoje knjige, jer su se bojali, da ih Austrija ne pokatoliči. Ostaci ruskoslavenskog jezika, koji se i danas čuva u crkvi pravoslavni Srba, dugo su se čuvali u jeziku srpske književnosti" (Hraste 1958: 44).

² Među hrvatskim rusizmima Maretić izdvaja imenice: *činovnik, nagrada, podlost, poriv, porok, poslovice, savjet, sredstvo, svojstvo, točka, zadaća*; pridjeve: *iskren, načitan, odvažan, opasan, sposoban, savršen, strog, sveopći, zanimljiv, zvonki* i glagole: *izvijestiti, objasniti, obmanuti, oprijedijeliti, podčiniti, riješiti, usredotočiti*.

da postoji još sedamdesetak riječi za koje je nemoguće sa sigurnošću ustvrditi "jesu li u naš književni jezik provalile neposredno iz ruskoga ili posredno preko češkoga" (Maretić 1892: 74).

Od početka 20. stoljeća do sredine četrdesetih godina pojavio se tek neznatan broj hrvatskih rusizama, dok se najveći prodor ruskoga leksika u hrvatski jezik zbilo između 1945. i 1948. godine.

Opće je poznato da se jezične promjene događaju pri svakoj mijeni političkih, ideoloških ili društvenih prilika. Tako je nastankom FNRJ 1945. godine počelo preuređivanje društvenog ustroja po uzoru na Sovjetski Savez, a te su se političke i društvene promjene odrazile i u jeziku. Uvođenje ideja, pojava i pojmova svojstvenih tadašnjem Sovjetskom Savezu donosilo je i preuzimanje njihovih naziva, to jest leksema koji imenuju specifične značajke i svojstva sovjetske ideologije i načina života. Na taj su način u hrvatski jezik, kao, uostalom, i u druge jezike širom svijeta, ušli mnogi sovjetizmi – riječi koje označuju posebnosti sovjetske zbilje. To su leksemi: *agitka*, *aparadžik*, *bjelogardijac*, *boljševik*, *čistka*, *fiskultura*, *jedinoličnik*, *kadrovik*, *kulak*, *masovik*, *menjševik*, *petoljetka*, *samokritika*, *sovjet*, *stahanovac*, *trudodan*, *udarnik*, *uravnilovka* i sl. Neke ruske riječi koje označuju karakteristične sovjetske ustanove, udruge, zbivanja, pokrete i pripadnike tih pokreta pojavljuju se u hrvatskom jeziku kao egzotizmi: *čekist*, *kolhoz*, *kombjed*, *komsomolac*, *narkom*, *profsojuz*, *rabfak*, *sovhoz*, *subotnik* itd. Treba napomenuti da su sovjetizme preuzimali mnogi europski jezici: engleski (Балль 1952), francuski (Брагина 1978), talijanski (Касаткин 1952), češki (Лилич 1958; Андреева 1958), poljski (Вайнтрауб 1964), bugarski (Андрейчин 1958) itd.

Zbog izvanjezičnih – ideoloških – razloga odvija se proces internacionalizacije hrvatskoga političkog leksika po uzoru na ruski jezik (Протченко 1985; Самардžija 1997). Tako Самардžija ustvrđuje kako su mnogi internacionalizmi iz područja političkog leksika (*agitacija*, *baza*, *buržoazija*, *centar*, *delegat*, *diktatura*, *kurs*, *plan*, *progres*, *propaganda*, *reakcija*, *revolucija* i sl.) nakon 1945. godine postali "ideologemi" te su se morali upotrebljavati u službenoj komunikaciji i nisu se smjeli zamjenjivati izvornim hrvatskim riječima istog značenja, npr. *sekretar* (hrv. *tajnik*), *partija* (hrv. *stranka*), *komitet* (hrv. *odbor*) i sl. (Самардžija 1998: 136).

Nakon Listopadske revolucije 1917. godine u ruskom se jeziku intenzivno razvija abrevijacija kao poseban način tvorbe imenica (Алексеев 1979; Шанский 1981). Četrdesetih godina prošloga stoljeća u hrvatskom se jeziku pojavljuju kratice poput *CK* (*centralni komitet*) i *gensek* (*generalni sekretar*) nastale u ruskom jeziku: *ЦК* (*центральный комитет*) i *генсек* (*генеральный секретарь*). U istom razdoblju nastaju i brojne hrvatske abrevijature: *AP* (*autonomna pokrajina*), *NOP* (*narodnooslobodilački pokret*), *SKOJ* (*Savez komunističke omladine Jugoslavije*) i sl. Tvorba kratica nastavlja se u hrvatskom jeziku i kasnije, o čemu svjedoče, primjerice, abrevijature *OUR* (*organizacija udruženog rada*) i *SIZ* (*samoupravna interesna zajednica*), koje su se pojavile početkom sedamdesetih godina. Pod utjecajem ruskoga jezika abrevijacija kao tvorbeni način pojavljuje se ne samo u hrvatskom nego i u drugim slavenskim jezicima (Могилевский 1983).

Nakon rezolucije Informbiroa u lipnju 1948. godine na ovim je prostorima oslabljen sovjetski politički pa tako i jezični utjecaj. Od kraja četrdesetih do početka devedesetih godina u hrvatski se posuđuje mali broj riječi ruskoga podrijetla: *glasnost*, *gulag*, *lunohod*, *perestrojka*, *samizdat*, *sputnjik* i sl.

Početakom devedesetih godina nakon uspostave hrvatske države dolazi do promjene ideološke i društvene paradigme i, dakako, jezične politike. Rusizmi, a pogotovo sovjetizmi, nestaju iz aktivnog dijela standardnoga hrvatskoga jezika. Te riječi postaju neprihvatljive izazivajući u svijesti govornika negativne asocijacije i zato često dobivaju deprecijativno značenje. Elementi ruskoga jezika koji su obilježavali smijenjeni ideološki, politički i državni sustav i njemu svojstvene oblike javnog života sada uglavnom pripadaju pasivnom leksiku hrvatskoga jezika, a u rječnicima i priručnicima označuju se kao historizmi.

Za razliku od posuđenica iz engleskog, njemačkog, turskog i nekih drugih jezika, riječi ruskoga podrijetla do sredine devedesetih godina nisu bile sustavno obrađivane od strane hrvatskih jezikoslovaca. O rusizmima se najčešće pisalo sa stajališta jezičnoga purizma kao o nepotrebnim tuđicama. "Osobito nam mnogo nepotrebnih tuđica prodiru iz ruskog jezika. Takve su na pr. *prijem* mjesto *primanje*, *primitak*; *stremljenje* mjesto *nastojanje*, *težnja*; *proizvoljan* mjesto *samovoljan*, *izviniti* mjesto *oprostiti*, *podražavati* mjesto *nasljedovati*, *oponašati*; *ubjeđivati* mjesto *uvjeravati*, *obezbjeđivati* mjesto *osigurati*; *predskazati* mjesto *proreći*; *trebovati* mjesto *zahtijevati*, *tražiti*; *blagodariti* mjesto *zahvaljivati*, *neprikosnoven* mjesto *nepovredljiv* i sl." (Jonke 1953: 3). U tom se kontekstu uglavnom spominju leksemi preuzeti iz ruskoga jezika prije 1945. godine, a koji se u hrvatskom pojavljuju pod utjecajem srpskoga jezika (vidi: Hraste 1958; Prpić 1952-1953 i 1956-1957; Putanec 1983). Međutim, krajem 20. stoljeća počinje proučavanje procesa prilagodbe ruskih riječi hrvatskom jezičnom sustavu u sklopu projekta Hrvatski u dodiru s europskim jezicima (vidi: Filipović i sur. 1999; Menac i sur. 2000; Sočanac i sur. 2003) koji se temelji na postavkama suvremene teorije kontaktne lingvistike (Filipović 1986). U skladu s tom teorijom, adaptacija strane riječi iz jezika davatelja (modela) u posuđenicu prilagođenu jeziku primatelju (repliku) odvija se na nekoliko razina – ortografskoj, fonološkoj, morfološkoj i semantičkoj. Na svim spomenutim razinama javljaju se primarna i sekundarna adaptacija: u razdoblju primarne adaptacije pod utjecajem jezika davatelja i jezika primatelja stvaraju se tzv. kompromisne replike, dok se sekundarne promjene odvijaju na replici-posuđenici od uklapanja u sustav jezika primatelja nadalje (Filipović 1986: 56 – 57).

Analiza semantičkih promjena u procesu jezičnog posuđivanja, razrađena u radovima Rudolfa Filipovića (Filipović 1986: 153–184 i 1990: 37-41) temelji se na metodi koju je predložio T. E. Hope. Hopeov sustav sastoji se od pet tipova semantičkih promjena: promjene u semantičkoj ekstenziji, elipsa, promjena imena mjesta i vlastitih imena u opće imenice (apelative), pejorizacija (derogacija) i metafora (Hope 1960: 125-141). Filipović uvodi precizniju podjelu promjena u semantičkoj ekstenziji, te unutar suženja i proširenja značenja posuđenice razlikuje još dvije promjene: jedna u broju značenja, a druga unutar jednog polja značenja (Filipović 1986: 65). Primarnoj adaptaciji pripadaju: nulta semantička ekstenzija (nema razlike u značenju između modela i replike), suženje značenja u broju (promjena od više značenja na jedno značenje) i suženje značenja u značenjskom polju (promjena od općeg značenja na posebno značenje). Sekundarna adaptacija obuhvaća proširenje broja značenja i proširenje polja značenja.

Promjene značenja koje se javljaju u primarnoj adaptaciji nazivaju se prijenosom značenja, a promjene značenja u tijeku sekundarne adaptacije, uvjetovane dužom upotrebom posuđenice u jeziku primatelju, nazivaju se prilagodbom značenja (Filipović – Menac 1997: 86).

U sekundarnoj adaptaciji nastaju i promjene vezane uz metaforu, metonimiju, pejorizaciju i elipsu (Sočanac 1995:325).

U procesu semantičke prilagodbe strana riječ može doživjeti više promjena, naprimjer, smanjenje broja značenja u primarnoj adaptaciji te proširenje značenjskog polja uz pejorizaciju u sekundarnoj adaptaciji. Ovdje valja spomenuti radove Jovana Ajdukovića koji se zadnjih deset godina intenzivno bavi proučavanjem adaptacije ruskih posuđenica u srpskom (Ajduković 1997) i u drugim slavenskim jezicima (Ajduković 2004 i 2004a). Proces značenjske prilagodbe ruskoga modela sustavu jezika primatelja Ajduković određuje kao "transsemantizaciju" koja može biti nulta, djelomična ili slobodna. Na temelju Filipovićeve podjele promjena u semantičkoj ekstenziji Ajduković razlikuje 16 tipova semantičkih promjena srpskih rusizama (Ajduković 1997: 68-69). To su uglavnom dvočlane ili tročlane kombinacije, primjerice: suženje broja značenja + proširenje polja značenja ili suženje broja značenja + suženje polja značenja + proširenje broja značenja i sl. U svojim kasnijim radovima autor u okviru djelomične transsemantizacije izdvaja čak 26 tipova semantičkih promjena rusizama u slavenskim jezicima (Ajduković 2004: 3).

U ovom se članku razmatraju procesi semantičke adaptacije ruskih modela u hrvatskom jeziku u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata.³

PRIMARNA ADAPTACIJA

I. NULTA SEMANTIČKA EKSTENZIJA

Nulta semantička ekstenzija javlja se kad značenje ruske posuđenice (replike) nakon ulaska u sustav hrvatskog jezika ostaje nepromijenjeno i potpuno odgovara izvornom značenju ruske riječi (modela). To se osobito odnosi na izraze koji se ograničavaju na uže specijalizirano područje. U većini slučajeva radi se o jednoznačnoj ruskoj riječi. Izdvojili smo nekoliko primjera koji ilustriraju primjenu toga tipa semantičke adaptacije.

Nulta semantička ekstenzija javlja se pri preuzimanju naziva kemijskih elemenata koji su bili umjetno proizvedeni u Sovjetskom Savezu te dobili ime po ruskim znanstvenicima: *kurčatovij* (rus. *курчатовий*), nazvan po ruskom fizičaru I. V. Kurčatovu (*БЭС*: 613; *RSR*: 750) i *mendelevij* (rus. *менделеевий*), nazvan po ruskom kemičaru D. I. Mendelejevu, sastavljaču periodičnog sustava kemijskih elemenata po atomskoj težini (*БЭС*: 716; *RSR*: 834). Po svojoj strukturi te su imenice internacionalizmi, budući da sadrže internacionalni sufiksadni morfem *-ij-* (*-ui-*) koji nalazimo i u nazivima drugih kemijskih elemenata (usp. hrv. *helij*, *vanadij* i rus. *гелий*, *ванадий* i sl.).

Stručni nazivi ruskoga podrijetla iz područja pedologije također su preuzeti u hrvatski jezik nultom semantičkom adaptacijom. Primjerice, značenje ruskog modela *чернозем* ("плодородная, богатая перегноем почва темного цвета, преобладающая в степных и лесостепных районах", *СПЯ*: IV, 666) podudara se sa značenjem hrvatske replike *černozem*: "zemlja crnica, humus; vrlo plodno tlo" (*VRSRIK*: 232), "tip vrlo plodnog zemljišta nastao pod utjecajem stepsko – kontinentalne klime na lesnoj podlozi; crnica" (*RSR*: 244).

³ Raščlamba prilagodbe značenja ruskih riječi hrvatskom jeziku provedena je na temelju podataka sadržanih u ruskim i hrvatskim rječnicima. Popis leksikografskih izvora i njihovih skraćenih oznaka koje se koriste u tekstu naveden je na kraju članka.

Ruski agronomski termin *яровизация* označuje "способ предпосевной обработки семян с целью ускорения развития растений и повышения их урожайности" (*СРЯ*: IV, 785). Isto značenje ima i hrvatska posuđenica *jarovizacija*: "agrotehnička priprema sjemena poljoprivrednog bilja prije sjetve (vlaženjem, mijenjanjem temperature i sl.) čime se skraćuje vegetacijski period i povisuje prinos" (*RSR*: 621).

Preuzimanje naziva oružja odvija se bez promjene značenja. Ruska imenica *катюша* određuje se kao "шутливо-ласковое название, данное в годы Великой Отечественной войны бесствольному миномету со снарядами реактивного действия" (*СРЯ*: II, 41). Klaićeva definicija riječi *kaćuša* glasi: "tip sovjetskog topa poznatog po mogućnosti da istodobno opaljuje nekoliko granata (izumljen u toku drugoga svjetskog rata)" (*VRSRİK*: 600).

U hrvatskom leksiku nalazimo i nazive za neke komade vojničke odjeće preuzete iz ruskog jezika. Imenica *гимнастерка* ima značenje: "верхняя рубашка с прямым воротом, принятая как военная форменная одежда" (*ССРЛЯ*: III, 102). Hrvatska replika *gimnastjorka* definira se u rječnicima kao "vojnička košulja" (*RSRTP*: 484; *RSR*: 481). Ruski model *буденовка*, "красноармейский суконный шлем (первоначально – шлем, который носили буденовцы)" (*СРЯ*: I, 120), pojavljuje se u hrvatskim rječnicima u obliku *buđonovka* sa značenjem "ruska vojnička kapa slična šljemu" (*VRSRİK*: 187; *RSR*: 203).

Među terminima iz područja zrakoplovstva izdvajamo imenicu *avijetka* ("vrsta ruskih lakih aviona jednosjeda ili dvosjeda", *VRSRİK*: 125) koja ima isto značenje kao i izvorna ruska riječ *авиетка*: "маломощный самолет, обычно одно - или двухместный" (*БЭС*: 10).

Valja napomenuti da se uz semantičku prilagodbu strane riječi hrvatskom jeziku u pravilu odvija i njezina strukturna adaptacija. Međutim, ima slučajeva kada se izvorna struktura ruske riječi prenosi u hrvatski jezik u nepromijenjenom obliku. Primjerice, hrvatska replika ruske imenice *гимнастерка* ima oblik *gimnastjorka* umjesto *gimnastirka* (usp. *trenirka*), a replika imenice *авиетка* oblik *avijetka* umjesto *aviotka* (usp. *avion*). Istoj skupini pripada i leksem *kaćuša*. Ruska je riječ *Катюша* (hrv. *Katica*) nastala kao umanjena od ženskog imena *Екатерина*. U značenju "naziv za tip sovjetskog topa" ta se imenica pojavljuje u mnogim europskim jezicima gdje također zadržava izvornu strukturu ruskog modela (engl. *katiusha*, franc. *katioucha*, tal. *katiuscia* i sl.).

Šezdesetih godina prošloga stoljeća u ruskom se jeziku pojavljuju stručni nazivi povezani sa svemirskim istraživanjima. To su, primjerice, riječi *космодром* i *космонавт* koje su po svojoj strukturi internacionalizmi budući da se sastoje od vezanih leksičkih morfema grčkoga podrijetla. Imenica *космодром* označuje "комплекс сооружений и технических средств, предназначенный для сборки, подготовки и запуска космических летательных аппаратов" (*СРЯ*: II, 111). Hrvatski rječnici riječ *kozmodrom* tumače kao "uzletište za rakete određene da putuju u svemir" (*VRSRİK*: 711), "mjesto na kojem se ispaljuju svemirske letjelice za let u kozmos" (*RSR*: 731). Značenje imenice *kozmonaut* ("онај, који лети у свемир, астронаут", *RSR*: 732) podudara se sa značenjem ruske riječi *космонавт*: "человек, совершающий полет в космос с целью испытания космической техники и ведения научных наблюдений" (*СРЯ*: II, 111). Kao što vidimo, imenice *kozmodrom* i *kozmonaut* prilagođene su hrvatskom jeziku semantički i strukturno.

Ruska složenica *луноход* koju je prvi put u rječniku zabilježio Ožegov 1972. godine s natuknicom: "автоматический самоходный аппарат, передвигающийся по поверхности Луны" (*ОСРЯ*: 304) u hrvatskom se jeziku pojavljuje u obliku *lunohod* i tumači se kao

"sovjetsko automatsko vozilo na osam kotača za istraživanje Mjesečeve površine (bez ljudske posade, upravlja se sa Zemlje)" (*RSRTP*: 823).

Nulta semantička ekstenzija prati i preuzimanje nekih naziva iz područja sporta: *fiskulturnik* ("onaj koji se sistematski ili profesionalno bavi fiskulturom, sportaš", *RHKJ*: I, 717) i *физкультурник* ("тот, который систематически или профессионально занимается спортом", *СРЯ*, IV, 563); *spartakijada* ("u počast Spartaku nazvana velika sportska i fiskulturna manifestacija u SSSR, po uzoru na Olimpijadu", *VRSRİK*: 1231) i *спартакиада* ("массовое спортивное состязание по различным видам спорта (по имени вождя восстания рабов в древнем Риме Спартака, в честь которого в 1928 году были проведены в СССР первые спортивные состязания)", *ССРЛЯ*: XIV, 471).

Ne mijenja se u hrvatskom jeziku ni značenje ruskih književno-umjetničkih termina *соцреализм* (*социалистический реализм*) i *пролеткульт* (*пролетарская культура*). Anić navodi da je *socrealizam* "program umjetničkog stvaranja kao optimističke vizije progresa na putu u komunizam pod vodstvom komunističke partije" (*RHJ*: 669) što se podudara s tumačenjem tog termina u ruskim leksikografskim izvorima (*БЭС*: 1132).

Riječi koje označuju različite institucije iz područja gospodarstva, poljoprivrede i društvenog uređenja nastale u sovjetsko doba prenose u hrvatski jezik izvorno rusko značenje: *rabfak* (*RSR*: 1059) i *рабфак* (*СРЯ*: III, 577), *kombjed* (*VRSRİK*: 672) i *комбед* (*СРЯ*: II, 81), *narkomat* (*VRSRİK*: 894) i *наркомат* (*СРЯ*: II, 388) i dr. Istoj skupini pripadaju imenice *kolhoz* ("ujedinjeno, mehanizirano seljačko gospodarstvo, zasnovano na kolektivnoj obradi zemlje na bazi nove, više tehnike", *VRSRİK*: 667) (rus. *колхоз*: "добровольное объединение трудящихся крестьян для совместного ведения коллективным трудом крупного, высокомеханизированного сельскохозяйственного производства на социалистических началах", *ССРЛЯ*: V, 1163), *sovhoz* ("državno poljoprivredno dobro u SSSR-u", *RSR*: 1181) (rus. *совхоз*: "крупное государственное сельскохозяйственное предприятие в Советском Союзе", *СРЯ*: IV, 177), *gulag* ["sustav koncentracijskih logora u SSSR-u u vrijeme staljinizma (te prije i poslije) uglavnom u Sibiru", *RNR*: 66] (rus. *гулаг*: Государственное управление исправительно-трудовых лагерей, поселений и мест заключения в 1934-1956 гг. при НКВД; термин, ставший синонимом лагерей и тюрем НКВД, тоталитарного режима в целом", *БТСРЯ*: 234).

Nultom semantičkom ekstenzijom adaptiraju se i nazivi nekih negativnih pojava u društvenom i gospodarskom životu – naprimjer, *uravnilovka*: "sustav ujednačenog plaćanja neovisno o količini i kvaliteti obavljenog posla, potpuno društveno izjednačavanje" (*RSR*: 1341). Model *уравниловка* u ruskim se rječnicima tumači kao "необоснованное, неоправданное уравнивание в чем-либо" (*СРЯ*: IV, 510), "уравнивание, усреднение людей по их качествам (интеллектуальным, профессиональным и т. п.), уравнивание в оплате труда" (*БРСРЯ*: 1395).

Nazivi pripadnika različitih pokreta, učenja i pravaca imaju u jeziku davatelju i jeziku primatelju isto značenje: *меньшевик* ("последователь меньшевизма, член меньшевистской партии", *СРЯ*: II, 251) i *менjševik* ["sljedbenik menjševizma, pripadnik umjerenog dijela Ruske socijal-demokratske stranke (1903-1919)", *RSR*: 835], *нэпман* ("частный предприниматель, торговец периода нэпа", *СРЯ*: II, 516) i *перман* ("privatni trgovac u vrijeme NEP-a", *VRSRİK*: 906), *белогвардеец* ("человек, сражавшийся против Советской власти в рядах белой гвардии, а также член контрреволюционной антисоветской военной организации, контрреволюционер", *СРЯ*: I, 78) i *bjelogardijac* ("pripadnik Bijele garde,

proturevolucionarne formacije za vrijeme oktobarske revolucije; proturevolucionar, protuboljševik", *VRSRIK*: 169), *ударник* ("наименование передового работника социалистического производства в СССР с середины 20-х до конца 50-х гг.", *СПЯ*: IV, 465) i *udarnik* ("počasno zvanje radnika koji u socijalističkom takmičenju premašuje normu", *VRSRIK*: 1375), *стахановец* ("передовой рабочий, творчески овладевший средствами новой техники и достигающий в социалистическом соревновании значительного превышения обычным норм выработки" *СПЯ*: IV, 256) i *stahanovac* ("radnik koji se osobito ističe u pojačavanju produktivnosti rada; udarnik velikog stila", *VRSRIK*: 1239) i dr.

Ruske imenice koje nazivaju nositelja neke osobine, najčešće negativne, preuzimaju se u hrvatski jezik bez promjene značenja: *bukvojed* ("cjepidlaka, formalist, koji vidi samo izgled stvari, a ne njihov sadržaj", *RSR*: 205) (rus. *буквоед*: "сухой формалист, педант, изучающий мелочи и ради буквы забывающий о смысле", *ССРЛЯ*: I, 677), *jedinoličnik* ("inokosan gospodar; seljak koji sam obrađuje svoje polje, a nije član kolhoza", *VRSRIK*: 588) (rus. *единоличник*: крестьянин, ведущий отдельное, самостоятельное хозяйство и не являющийся членом сельскохозяйственной артели", *СПЯ*: I, 462) i sl.

U nekim slučajevima jezik primatelj preuzima sva značenja višeznačne riječi iz jezika davatelja. Obično se radi o riječima koje izvorno imaju dva ili najviše tri značenja. Ova se pojava rijetko javlja u jezičnim kontaktima, a ovdje navodimo samo dva primjera takve vrste.

Imenica *буревестник* ima u ruskom jeziku dva značenja. Osnovno značenje pripada području zoologije: "крупная морская птица из отряда трубконосых, с длинными узкими и острыми крыльями, отличающаяся быстрым и продолжительным полетом; обычно появляется перед бурей" (*ССРЛЯ*: I, 704). Drugo je značenje preneseno, a pojavljuje se nakon objavljivanja "Pjesme o Burevjesniku" (1901) Maksima Gorkog: "образно – о предвестнике революции" (*ССРЛЯ*: I, 705). Prema hrvatskim rječnicima posuđenica *burevjesnik* sačuvala je oba značenja izvorne ruske riječi: 1. "ptica burnica, ptica koja najavljuje oluju, albatros" i 2. "vjesnik revolucije" (*RSR*: 208).

Model *бумажка* ima tri značenja: "листок, клочок бумаги", "ассигнация" i "пренебрежительно: о деловых документах" (*ССРЛЯ*: I, 688). Klaić uz hrvatsku repliku *bumaška* bilježi sva tri spomenuta značenja: "papirić, listić papira", "novčanica, banknota" i "isprava, akt dokument, legitimacija" (*RSRTP*: 203).

2. SUŽENJE BROJA ZNAČENJA

Suženje broja značenja je vrlo česta pojava u semantičkoj adaptaciji stranih riječi, koja predstavlja specijalizaciju od mnogih značenja modela na jedno specifično značenje zadržano u jeziku primatelju.

Ruska imenica *подзол* ima dva značenja: "1. Бедная питательными веществами, неплодная почва белесого цвета. 2. Смесь золы с известью, употребляемая в кожевенном производстве для очистки шкуры от шерсти" (*ССРЛЯ*: X, 370). Hrvatski jezik uz imenicu *podzol* preuzima samo prvo značenje, koje se odnosi na područje pedologije: "vrsta tla pepeljaste boje, kiseo zemljašni tip vlažne zone, destruktivnih procesa i jakog ispiranja; pepeljuša" (*RSR*: 1007).

Od dva značenja riječi *субботник* ("1. Добровольное коллективное выполнение какой-либо общественно полезной работы, первоначально производившееся по субботам. 2. Член религиозной секты, празднующий субботу вместо воскресенья." *ССРЛЯ*: XIV, 1132) u hrvatski se jezik prenosi samo jedno. Prema Klaiću imenica *subotnik* ima značenje: "dobrovoljni rad kakav se u cijelom SSSR-u vrši subotom" (*RSRTP*: 1248).

Posuđenicu *masovik* Klaić tumači kao "dobar organizator, čovjek koji zna zanijeti ljude oko sebe, koji umije djelovati na narodne mase" (*VRSRIK*: 817). To tumačenje odgovara samo jednom značenju ruskog modela *массовик* prema *ССРЛЯ* (VI, 675), koje glasi "тот, кто работает с народом, массами", dok drugo značenje ("организатор массовых игр и развлечений") u hrvatskim rječnicima nije zabilježeno.

Suženjem broja značenja preuzeta je i imenica *kulak*: "bogati seljak koji obrađuje svoje zemljište uz pomoć tuđe radne snage" (*RSR*: 746). Osim značenja "богатый крестьянин-собственник, эксплуатирующий батраков, бедняков", koje nalazimo u hrvatskom jeziku, ruska riječ *кулак* ima i značenje: "стяжатель" (*СРЯ*: II, 147).

Osnovno značenje glagolske imenice *чистка* odgovara značenju hrvatskih imenica "čišćenje", "spremanje", "guljenje". U prenesenom značenju, koje se u ruskom jeziku pojavilo krajem dvadesetih godina prošlog stoljeća, *чистка* je "проверка какой-нибудь организации с целью освобождения от чуждых, вредных или ненужных элементов" (*ССРЛЯ*: XVII, 1062). Isto značenje riječ *чистка* ima i u hrvatskom jeziku: "повремена revizija članova komunističke partije, uklanjanje neprijateljskih elemenata iz neke zajednice uopće" (*RSRTP*: 246).

Imenica *гласность*, izvedenica od pridjeva *гласный* ("otvoren, javan"), tumači se kao "доступность общественному обсуждению и контролю; публичность" (*УТСРЯ*: I, 240). Od sredine osamdesetih godina 20. stoljeća *гласность* je počela označavati novu sovjetsku politiku otvorenosti i javnosti: "один из принципов демократии: открытая и полная информация о любой общественно значимой деятельности и возможность ее свободного, широкого обсуждения" (*БТСРЯ*: 208). U ovom je značenju riječ preuzeta u hrvatski jezik: *glasnost* je "otvorenost i mogućnost da se o javnim stvarima (političkim, kulturnim i dr.) govori javno i otvoreno, u posljednjim godinama SSSR-a i prvima postkomunističke Rusije" (*RNR*: 65).

Rusizam *перестройка* označuje "promjene i reforme ekonomskog i političkog sustava SSSR-a koje su prvi puta predložene 1979, a provodio ih je sovjetski predsjednik Mihail Gorbačov od 1985. do 1991. Perestrojka je nastojala znatno smanjiti upletanje države u gospodarstvo, uvesti slobodnije tržišne odnose, smanjiti glomazan birokratski aparat, uništiti korupciju i druge probleme" (*RNR*: 133). I u ovom je slučaju došlo do suženja broja značenja modela sa dva na jedno. Prvo značenje ruske imenice *перестройка* podudara se sa značenjem imenica "preustroj", "pregrađivanje", "preuređenje" dok je u hrvatski jezik preneseno samo drugo značenje: "В СССР в 1985-1991 гг.: начало коренного изменения в политике и экономике, направленного на установление рыночных отношений, на развитие демократии и гласности, на окончание холодной войны" (*ОШТСРЯ*: 511).

Imenica *массовка* ima tri značenja: "1. Небольшой митинг, тайная революционная сходка в дореволюционной России. 2. Массовая экскурсия, прогулка. 3. Массовая сцена в фильме, спектакле" (*СРЯ*: II, 234). Rusizam *masovka* javlja se u hrvatskom jeziku samo kao filmski i kazališni termin (prema *СРЯ* to je treće značenje izvorne ruske riječi): "masovna scena, prizor u kome nastupa veliki broj statista" (*RSR*: 822).

Imenica *poputčik* upotrebljava se u hrvatskom jeziku isključivo kao književnopovijesni termin: "naziv kojim se u SSSR obilježuju pisci koji u svojim djelima ne polaze s marksističkog stajališta, ali simpatiziraju tekovine Revolucije i negiraju temelje na kojima je izgrađeno buržoasko društvo (lojalni vanpartijci)" (*RSRTP*: 1070). Izvorna ruska imenica *попутчик* ima tri značenja: dva osnovna i jedno podznačenje, koje je zadržano u hrvatskom ("o группе писателей, выходцев из непролетарской среды, в основном поддерживавших политику Советского государства в 20-х – 30-х годах", *ССРЛЯ*: X, 1338-1339).

Riječ *зарядка*, koja prema *ССРЛЯ* (IV, 870) ima tri značenja, nastala je od glagola *зарядить* i primarno označuje punjenje (akumulatora, fotoaparata i sl.), nabijanje (topa, puške). Drugo je značenje preneseno: zalihe (energije), bodrost, raspoloženje. U hrvatskom se jeziku *zarjotka* pojavljuje kao sportski termin (*RSR*: 1387): vježbe za razgibavanje, gimnastika (obično jutarnja).

Ruska riječ *спутник* ima četiri značenja: "1. Тот, кто совершает путь вместе с кем-либо. 2. То, что сопутствует чему-либо. 3. Небесное тело, движущееся вокруг планеты, звезды. 4. То же, что искусственный спутник – космический летательный аппарат, движущийся по орбите вокруг планеты" (*СРЯ*: IV, 235-236). Četvrto značenje ("umjetni satelit") pojavljuje se uz značenja "suputnik", "pratilac" i "satelit" nakon 4. listopada 1957. godine, kada je SSSR lansirao u Zemljinu orbitu prvi umjetni satelit "Спутник". U ovom značenju imenica je ušla u mnoge jezike,⁴ pa tako i u hrvatski (*спутњик* – "umjetni satelit", *VRSRİK*: 1237).

Od devet značenja imenice *совет* (*ССРЛЯ*: XIV, 75-78) u hrvatski je preuzeto samo jedno. *Sovjet* je organ državne vlasti u Sovjetskom Savezu (*RHJLZ*: 1159).

Za imenicu *товарищ* *ССРЛЯ* (XV, 515) donosi sedam osnovnih značenja i pet podznačenja, dakle ukupno dvanaest značenja. Hrvatski jezik preuzima samo jedno značenje: "*товарищ* – riječ za oslovljavanje u komunističkoj partiji Rusije i nekim drugim političkim organizacijama" (*RSR*: 1305) (rus. "в языке революционеров – член своей политической партии, соратник по политической и революционной деятельности").

Izdvojen je i jedan primjer gdje se suženje broja značenja ne svodi na jedno, nego na dva značenja. Za riječ *кадровик* *ССРЛЯ* (V, 648) bilježi tri značenja: "1. Военный, служащий в кадровых войсках. 2. Работник, принадлежащий к основным кадрам предприятия или учреждения. 3. Работник отдела кадров". Prema Klaiću *кадровик* ima u hrvatskom jeziku dva od tri spomenuta značenja (prvo i treće): 1) "aktivni oficir ili vojnik (koji pripada stalnom kadru)" i 2) "namještenik koji vodi brigu o radničkom kadru" (*VRSRİK*: 601; *RSRTP*: 642).

3. SUŽENJE POLJA ZNAČENJA

Suženje značenja u značenjskom polju pripada primarnim promjenama i javlja se vrlo rijetko. Zapravo je teško točno utvrditi koliko se smanjuje odnosno sužava značenjsko polje. Izdvojili smo nekoliko primjera koji bi mogli potvrditi upotrebu toga tipa semantičke adaptacije u rusko – hrvatskim jezičnim kontaktima.

⁴ Usp. češ. *sputnik*, tal. *sputnik*, njem. *Sputnik* i sl.

Sportski termin *сборная* (supstantivirani pridjev, nastao elidiranjem od izraza "сборная команда") označuje ekipu sastavljenu od najboljih sportaša naseljenoga mjesta, pokrajine ili države: "спортивная команда, состоящая из лучших спортсменов различных команд и обществ" (*СРЯ*: IV, 34 – 35). U hrvatskoj replici *zbornaja* značenje je suženo samo na reprezentaciju SSSR-a: "sovjetska reprezentacija, sovjetski državni tim" (*RSRTP*: 1443, *RSR*: 1388).

Pridjev *беспризорный* tumači se kao "лишенный присмотра, заботы, семейной или хозяйственной опеки" (*ССРЛЯ*: I, 420) i može označivati što živo (npr., dijete bez roditeljskog nadzora) ili što neživo (stvar koja nikome ne pripada i sl.). U hrvatskom jeziku riječ *besprizorni* sužava područje izvornog značenja i odnosi se samo na ljudsko biće: "osirotjelo, zapušteno i nenadzirano dijete" (*VRSRIK*: 157), "dijete ili mladić bez roditelja i doma, prepušten ulici, krajnje zapušten, izvan ljudskog društva" (*RHJ*: 53).

Imenica *агитка* označuje umjetničko djelo (književno, slikarsko, glazbeno i sl.) koje nastaje isključivo u svrhu agitacije i nema veće umjetničke vrijednosti ("литературное, живописное и т.п. произведение, преследующее лишь агитационные цели без учета художественной стороны", *СРЯ*: I, 24). Hrvatski rječnici određujući značenje posuđenice *agitka* navode da se radi samo o pisanim djelima: "pjesma ili članak napisani radi agitacije" (*RHKJ*: I, 45), "propagandna brošura, spis, članak s istaknutom agitatorsko-političkom tezom" (*RSR*: 49).

Ponekad se u primarnoj adaptaciji javlja suženje značenja i u broju i u značenjskom polju.

Ruska imenica *кружок*, prelazeći u hrvatski jezik, smanjuje broj značenja sa pet na jedno i počinje označivati samo skupinu ljudi koja se redovito okuplja radi stjecanja nekog znanja ili umijeća ("самодеятельная группа лиц, в которой проводятся занятия по овладению какими-либо знаниями, навыками", *ССРЛЯ*: V, 1730). Dolazi i do suženja polja značenja: u hrvatskim se rječnicima *кружок* tumači kao "oblik rada u kojem grupa ljudi ili učenika proučava ideološko-političku literaturu ili svladava školsko gradivo" (*RSR*: 743).

Osnovno značenje imenice *верхушка* je "vrh", a preneseno – "društveni vrh", "gornji sloj" ("наиболее влиятельная, руководящая часть общества, организации и т.п.", *СРЯ*: I, 154). Posuđenica *vrhuška* prilagođuje se hrvatskom jeziku suženjem broja značenja i značenjskog polja: "politički ili vojni vrh u nedemokratskim režimima" (*RSR*: 1376), "skup partijskih moćnika u komunističkim zemljama" (*RHJLZ*: 1370).

SEKUNDARNA ADAPTACIJA

1. PROŠIRENJE BROJA ZNAČENJA

Ruska kratica *samizdat* izvorno ima jedno značenje: "В СССР: нелегальное бесцензурное размножение литературных произведений" (*БТСРЯ*: 1142). U fazi primarne adaptacije riječ *samizdat* zadržava izvorno značenje modela: "tajno izdavanje knjiga i drugih pisanih tekstova koji nisu odgovarali službenoj politici u SSSR-u (obično iz disidentskih krugova)" (*RSR*: 1129). U sekundarnoj adaptaciji dolazi do proširenja broja značenja uz pejorizaciju. Anić i Goldstein navode još dva značenja imenice *samizdat* u hrvatskom jeziku: "način izdavanja djela (autor sam plaća troškove tiskanja)" i "tako objavljena knjiga ili drugi tekst" (*RSR*: 1129).

Imenica *натурицик* u ruskom jeziku znači: человек, позирующий художнику, скульптору (*СРЯ*: II, 408). Hrvatska replika *naturščik*, koja je u primarnoj adaptaciji očito preuzela izvorno značenje: "živi model, maneken" (*VRSRİK*: 897), počela se koristiti u značenju: "onaj koji nije profesionalan glumac, onaj koji igra u filmu, u kazalištu ili na televiziji obično ono što je inače u životu (seljak seljaka, činovnik činovnika itd.)" (*RSR*: 884).

Složenica *petoljetka* u primarnoj adaptaciji smanjuje broj značenja sa tri na jedno: "petogodišnji plan socijalističke izgradnje odnosno socijalističke privrede" (*VRSRİK*: 1023) (rus. "пятилетний план развития народного хозяйства СССР, а также период, охватываемый этим планом", *СРЯ*: III, 573). Značenja ruskog modela *пятилетка* "срок в пять лет" (hrv. petoljetće) i "кто-либо в возрасте пяти лет" (hrv. petogodišnjak, petogodišnjakinja) nisu preuzeti u jezik primatelj. Rječnik Leksikografskog zavoda donosi i značenje "škola, školovanje koje traje pet godina" (*RHJLZ*: 824) koje u ruskim rječnicima nije zabilježeno, pa pretpostavljamo da je nastalo u sekundarnoj adaptaciji.

Ruska imenica *бабушка* izvorno ima tri značenja: 1. "Отец" 2. "Ласково – фамильярное обращение к собеседнику" i 3. "Священник" (*СРЯ*: I, 65). U hrvatskim rječnicima nalazimo uz posuđenicu *baćuška* sva tri značenja iz jezika davatelja: "otac", "pučki naziv za popa (pravoslavnog)" (*VRSRİK*: 130) i "oslovljavanje, obraćanje među Rusima, obično ironično i u literaturi" (*RSR*: 140). Značenja "Rus" (*RSRTP*: 134) i "ruski vojnik" (*RSR*: 140) rezultat su sekundarnog proširenja.

2. PROŠIRENJE ZNAČENJA U ZNAČENJSKOM POLJU

Značenje riječi *трудодень*, "единица учета труда в колхозах, определявшая долю колхозника в доходах (применялась до 1966 года)" (*СРЯ*: IV, 418), prema Rječniku Anića i Goldsteina prenosi se u hrvatski jezik nultom semantičkom ekstenzijom: *trudodan* se definira kao "mjera utrošenog rada u kolhozima" (*RSR*: 1326). O proširenju značenjskoga polja svjedoči tumačenje koje se daje u Klaićevu rječniku: "radni dan" (*RSRTP*: 1380).

Imenica *кремль* u primarnoj adaptaciji preuzima oba značenja iz jezika davatelja: "gradska tvrđava, unutrašnji grad" i "sjedište sovjetske vlade u Moskvi" (*VRSRİK*: 715) (rus. *кремль*: 1. "Внутренняя крепость, сохранившаяся во многих старых городах", 2. "О московском Кремле как местопребывании правительства Советского Союза", *ССРЛЯ*: V, 1615). Sekundarno proširenje značenja dovodi do toga da se riječ koristi i za označivanje "ruske vlade i njezine politike" (*RSR*: 735).

Riječ *besprizornik* primarno se adaptira nultom semantičkom ekstenzijom i zadržava izvorno značenje ruske imenice *беспризорник*: "бездомный, не имеющий семьи или оторвавшийся от нее, никем не воспитываемый ребенок, подросток" (*СРЯ*: I, 81) (hrv. "dijete bez nadzora, napušteno, zapušteno dijete", *RHKJ*: I; 163). Tumačenje Rječnika Leksikografskog zavoda ("skitnica, uličar", *RHJLZ*: 66) ne precizira da se radi o djetetu pa se može pretpostaviti kako je došlo do proširenja značenjskoga polja u sekundarnoj adaptaciji.

Imenica *жительство* izvorno označuje "проживание, обитание где-либо" (*ССРЛЯ*: IV, 1615) odnosno "boravak", "prebivalište". U hrvatskim rječnicima to značenje nije zabilježeno, a rusizam *žiteljstvo* određuje se kao "ukupnost ljudi grada, kraja ili zemlje" (*RSR*: 1401), očito po analogiji s imenicama "stanovništvo" i "pučanstvo".

3. ELIPSA

Elipsa je izostavljanje dijela riječi ili sintagme, pri čemu preostali dio preuzima značenje cjeline. Riječ *kalašnjikov* je elipsa nastala od izraza *автомат Калашникова* i znači "poluautomatsko oružje sovjetskog podrijetla" (*RSR*: 637). Prezime ruskog konstruktora, izumitelja oružja, upotrebljava se u hrvatskom jeziku kao opća imenica.

4. PEJORIZACIJA

U procesu jezičnog posuđivanja može doći do korištenja neke riječi u značenjima koja su negativnija nego u jeziku davatelju. Ta se semantička promjena javlja u razdoblju kada djeluje sekundarna adaptacija, tj. kada je riječ potpuno uklopljena u leksik jezika primatelja.⁵ Pogoršanje značenja često je uvjetovano određenim sociološkim i sociolingvističkim razlozima. Često se, naime, radi o drukčijem odnosu prema nekim pojavama i institucijama koji se javlja kao posljedica promjena u društvenom i političkom životu. Tako neke riječi ruskoga podrijetla koje označuju posebnosti sovjetske zbilje u postkomunističkom razdoblju dobivaju u hrvatskom jeziku negativne konotacije.

Izdvojili smo nekoliko primjera pogoršanja značenja riječi preuzetih iz ruskoga jezika.

Riječ *agitprop* ulazi u hrvatski leksik smanjujući broj značenja u primarnoj adaptaciji. Model *азумпрон* ima dva izvorna značenja: 1. "Сокращенное название отделов агитации и пропаганды при ЦК и местных комитетах ВКП(б), употреблявшееся до 1934 г." i 2. "Лицо, являющееся руководителем отдела агитации и пропаганды" (*ССРЛЯ*: I, 45). Replika *agitprop* pojavljuje se samo u prvom od dva spomenuta značenja kao kratica za odjel agitacije i propagande u SSSR-u (*VRSRIK*: 24), dok drugo značenje (rukovoditelj odjela za agitaciju i propagandu) u hrvatskim rječnicima nije zabilježeno. U sekundarnoj adaptaciji I dolazi do proširenja značenjskoga polja: u Rječniku Leksikografskog zavoda *agitprop* se

⁵ Rudolf Filipović navodi da pojavu pejorizacije možemo razmatrati i kao tercijarnu adaptaciju. Međutim, temeljni uvjet za javljanje pejorizacije identičan je temeljnom uvjetu sekundarnosti, a to je slobodna upotreba riječi stranoga podrijetla u jeziku primatelju. Zato je prihvatljivija podjela sekundarne adaptacije na dva stupnja: sekundarna adaptacija I i sekundarna adaptacija II (pejorizacija) (Filipović 1986: 67).

tumači kao "odjel za agitaciju i propagandu u komunističkim zemljama i djelatnost tog odjela u političkom i kulturnom životu" (*RHJLZ*: 8). O sekundarnoj adaptaciji II odnosno pejorizaciji možemo govoriti kada se riječ u prenesenom značenju koristi za označavanje "agresivne propagande suvremenih nedemokratskih stranaka" (*RSR*: 49).

Ruski model *большевик* koji ima značenje "член большевистской партии (первоначально член большинства Российской социал-демократической рабочей партии, возглавляемого В.И.Лениным); последователь большевизма, коммунист" (*СПЯ*: I, 106) primarno se adaptira nultom semantičkom ekstenzijom. Hrvatska replika *boljševik* određuje se kao "pristaša lijeve većine pod vodstvom Lenjina na kongresu Ruske socijaldemokratske stranke 1903. u Londonu; komunist" (*RHJLZ*: 91). U sekundarnoj se adaptaciji javlja pejorizacija, kada imenica dobiva preneseno značenje: "onaj koji se ponaša ili djeluje kao boljševik, tj. kao tipični predstavnik vladajućeg društvenog sloja u jednopartijskom, represivnom državnom sustavu" (*RSR*: 190).

Riječ *аппаратчик* tumači se kao "рабочий, наблюдающий за работой аппаратов, машин" i "работник аппарата (совокупности учреждений, обслуживающих какую-нибудь отрасль управления, хозяйства)" (*ОСПЯ*: 29). U primarnoj se adaptaciji smanjuje broj značenja te u Klaićevu rječniku nalazimo da je *апаратчик* čovjek iz činovničkog aparata (*RSRTP*: 83). U sekundarnoj adaptaciji dolazi do pejorizacije, o čemu svjedoče definicije poput "profesionalni politički radnik iz aparata Komunističke partije s tipičnim načinom djelovanja" (*RSR*: 102) i "funkcionar činovničkoga partijskog mentaliteta u komunističkim državama" (*RHJLZ*: 29).

Posuđenica *бацушка*, koja u sekundarnoj adaptaciji I proširuje broj značenja, dobiva i pejorativno značenje. Anić navodi da se ta imenica (obično u obliku množine) može upotrebljavati u značenju "ruski vojnici, osvajači" (*RHJ*: 40).

Od tri izvorna značenja imenice *душегубка* ("1. Злодейка. 2. Узкая, мало устойчивая лодка. 3. Специально оборудованные автомашины для отравления людей газами (изобретены и применялись фашистами)", *ССРЛЯ*: III, 1192 [u hrvatski se prenosi samo jedno (treće značenje prema *ССРЛЯ*)], koje se u ruskom jeziku pojavilo tijekom Drugoga svjetskoga rata. Rječnik dviju Matica daje ovu definiciju riječi *душегубка*: "prostorija u kojoj se otrovnim plinom ubijaju ljudi" (*RHKJ*: I, 623). Nakon primarnoga suženja značenja u broju sekundarna adaptacija donosi derogaciju značenja. U Rječniku Anića i Goldsteina posuđenica se tumači kao "mjesto gdje se vrše pogubljenja, gdje se surovim režimom uništavaju robijaši i zatvorenici, politički neprijatelji (obično u carskoj Rusiji i u SSSR za vrijeme političkih čistki); kazamat" (*RSR*: 333).

ZAKLJUČAK

Na semantičkoj razini promjene značenja ruskih posuđenica razvrstavaju se u tri tipa: nulta ekstenzija značenja, suženje značenja i proširenje značenja.

U fazi primarne adaptacije značenje ruske replike nakon ulaska u sustav hrvatskoga jezika ostaje nepromijenjeno i potpuno odgovara izvornom značenju ruske riječi. Najčešće se radi o jednoznačnoj ruskoj riječi (*jarovizacija*, *buđonovka*, *lumohod*). O suženju broja značenja možemo govoriti u slučaju kada se u hrvatski jezik prenosi samo jedno značenje višeznačne ruske riječi (*podzol*, *masovik*, *popučik*), rjeđe, dva značenja (*kadrovik*). U

primarnoj adaptaciji može doći i do suženja značenja u semantičkom polju (*bepri3orni, 3bornaja*). Ustanovili smo da se ponekad javlja suženje značenja u broju i u značenjskom polju (*kru3ok*). U fazi sekundarne adaptacije dolazi do proširenja značenja ruske posuđenice u broju (*naturš3ik, samizdat*) ili u polju značenja (*trudodan*), te do promjena vezanih uz elipsu (*kalašnjikov*) i pejorizaciju (*aparati3ik*).

Riječi ruskoga podrijetla u pravilu se prilagođuju sustavu hrvatskoga jezika i semantički i strukturno (*bjelogardijac, kozmonaut*), iako ima slučajeva kada se izvorna struktura ruskoga leksema zadržava u nepromijenjenom obliku (*gimnastjorka*).

RJEČNICI

RHJ – Vladimir Anić, 1998: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb.

RSR – Vladimir Anić, Ivo Goldstein, 1999: *Rječnik stranih riječi*, Zagreb.

RNR – Dunja Brozović-Rončević, Alemko Gluhak, Vesna Muhvić-Dimanovski, Lelija Sočanac, Branko Sočanac, 1996: *Rječnik novih riječi: mali vodič kroz nove riječi i pojmove u hrvatskim glasilima*, Zagreb.

VRSRIK – Bratoljub Klaić, 1968: *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zagreb.

RSRTP – Bratoljub Klaić, 1985: *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, Zagreb.

RHJLZ – *Rječnik hrvatskoga jezika*, 2000: glavni urednik Jure Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

RHKJ – *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*, 1967: sv. A-F i G-K, Zagreb – Novi Sad.

БТСРЯ – *Большой толковый словарь русского языка*, 2000: Гл. ред. С. А. Кузнецов, Санкт-Петербург.

БЭС – *Большой энциклопедический словарь*, 1998: Гл. Ред. А. М. Прохоров, Москва, Санкт-Петербург.

ОСРЯ – С. И. Ожегов, 1972: *Словарь русского языка*, Москва.

ОШТСРЯ – С. И. Ожегов и Н. Ю. Шведова, 2000: *Толковый словарь русского языка*, Москва.

СРЯ – *Словарь русского языка в 4 томах*, 1999: АН СССР, Москва.

ССРЛЯ – *Словарь современного русского литературного языка в 17 томах, 1950-1965*: АН СССР, Москва – Ленинград.

УТСРЯ – *Толковый словарь русского языка под ред. Д. Н. Ушакова*, 2001: Москва.

LITERATURA

Jovan Ajduković, 1997: *Rusizmi u srpskohrvatskim rečnicima. Principi adaptacije. Rečnik*, Foto Futura, Beograd.

Rudolf Filipović, 1986: *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Školska knjiga, Zagreb.

Rudolf Filipović, 1990: *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje*, Školska knjiga, Zagreb.

Rudolf Filipović, Ljuba Dabo-Denegri, Dragica Dragičević, Antica Menac, Anja Nikolić-Hoyt, Lelija Sočanac, Orsolya Žagar-Szentesi, 1999: "Transmorfemizacija modela šest europskih jezika u hrvatskom", *Filologija*, 33, str. 15-54.

Rudolf Filipović, Antica Menac, 1996: "Semantička adaptacija u *Rječniku anglicizama u ruskom jeziku*: teorija i primjena", *Croatica*, XXVI, br. 42-44, str. 111-124.

Rudolf Filipović, Antica Menac, 1997: "Doprinos teoriji anglicizama u ruskom i hrvatskom jeziku: odnos primarne i sekundarne adaptacije", *Croatica*, XXVII, br. 45-46, str. 83-91.

T. E. Hope, 1960: "The Analysis of Semantic Borrowing", *Essays Presented to C.M. Girdlestone*, University of Durham: 125-141.

Mate Hraste, 1958: "Strani elementi u hrvatskom ili srpskom narodnom i književnom jeziku", *Radovi Slavenskog instituta*, br. 2, str. 43-59.

Ljudevit Jonke, 1953: "O upotrebi tuđih riječi", *Jezik*, II, br. 1, str. 1-4.

Tomo Maretić, 1892: "Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, CVIII, str. 68-98.

Antica Menac, Ljuba Dabo-Denegri, Dragica Dragičević, Anja Nikolić-Hoyt, Lelija Sočanac, Orsolya Žagar-Szentesi, 2000: "Ortografska adaptacija modela šest europskih jezika u hrvatskom", *Filologija*, 34, str. 139-174.

Tomislav Prpić, 1952 – 1953: "Nekoliko rusizama novijega vremena", *Jezik*, I, br. 3, str. 87-89.

Tomislav Prpić, 1956 – 1957: "Još nekoliko rusizama", *Jezik*, V, br. 1, str. 20-24.

Valentin Putanec, 1983: "Neobični rusizmi za isti pojam u hrvatskom književnom jeziku: *objasniti, razjasniti, pojasniti*", *Jezik*, XXXI, br. 2, str. 63-64.

Marko Samardžija, 1997: "Utjecaj sociopolitičkih mijena na leksik hrvatskoga jezika u XX. stoljeću", *Croatica*, 45-46, str. 177-191.

Marko Samardžija, 1998: "Leksik", u: *Hrvatski jezik*, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, str. 135-152.

Lelija Sočanac, 1995: "Sekundarna adaptacija anglicizama u talijanskom jeziku na semantičkoj razini", *Filologija*, 24-25, str. 325-330.

Lelija Sočanac, Ljuba Dabo-Denegri, Dragica Dragičević, Antica Menac, Anja Nikolić-Hoyt, Orsolya Žagar-Szentesi, 2003: "Adaptacija modela šest europskih jezika u hrvatskom na semantičkoj razini", *Filologija*, 41, str. 119-184.

Д. Алексеев, 1979: *Сокращенные слова в русском языке*, Саратов.

- Е. Андреева, 1958: "Стилистическое использование русской лексики и фразеологии в произведениях чешских писателей о СССР", *Учен. зап. ЛГУ. Сер. филол. наук*, вып. 42, с. 173-190.
- Л. Андрейчин, 1958: "К вопросу о влиянии русского языка советской эпохи на развитие современного болгарского языка", *Вопросы языкознания*, № 4, с. 103-105.
- Г. Балль, 1952: *Влияние русского языка послеоктябрьской эпохи на словарный состав английского языка*, Москва.
- А. Брагина, 1978: *Русское слово в языках мира*, Москва.
- Р. Вайнтрауб, 1964: "Русские лексические заимствования в польском языке. (К вопросу о взаимосвязях пол. и рус. яз.)", *Учен. зап. Ташк. гос. пед. ин-та*, т. 45, вып. 3.
- А. Касаткин, 1952: "Новые слова русского происхождения в итальянском языке", *Учен. зап. ЛГУ. Сер. филол. наук*, № 161.
- Г. Лилич, 1958: "Влияние русского языка на семантические изменения в области общественно-политической лексики современного чешского языка", *Учен. зап. ЛГУ. Сер. филол. наук*, вып. 42, с. 32-55.
- Р. Могилевский, 1988: *Очерки аббревиации славянских языков*, Москва.
- И. Протченко, 1985: "Развитие общественно-политической лексики в советскую эпоху", в: *Развитие лексики современного русского языка*, Москва.
- Н. Шанский, 1981: *Современный русский литературный язык*, Москва.
- Д. Шмелев, 1977: *Современный русский язык. Лексика*, Москва.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ РУССКИХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В ХОРВАТСКОМ ЯЗЫКЕ С 1945 ДО 2000 ГОДА

В настоящей работе анализируется процесс семантической адаптации русских лексем в хорватском языке после Второй мировой войны. На основе современной теории языковых контактов исследуются первичные и вторичные изменения значений русских заимствований в хорватском языке. В рамках первичной адаптации значение слова русского происхождения может остаться неизменным (нулевая семантическая экстензия), может уменьшиться количество его значений и сузиться поле значения. Фазу вторичной адаптации характеризует увеличение количества значений русского заимствования или расширение поля его значения, а также изменения, связанные с эллипсисом и пейоративностью.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *хорватский язык, лексема, русизм, заимствование, семантическая адаптация.*